

L'Orquestra Simfònica Pau Casals. Centenari d'un projecte d'excel·lència musical i de compromís social

Per **Jordi Pardo**, Director General de la Fundació Pau Casals

Sens dubte, Pau Casals és un dels noms més universals de la cultura Catalana. Va ser un music “total”: innovador i virtuós en la interpretació que va elevar el violoncel com a instrument solista, un bon compositor, i un extraordinari director d’orquestra. L’Orquestra Pau Casals va ser un projecte musical excepcional creat i finançat per Pau Casals en 1920. Després de viure a Nova York fins al 1919 es va establir a Barcelona amb dos objectius molt clars: crear una formació simfònica de qualitat i prestigi internacional, i que aquesta orquestra establís un profund compromís social, fent arribar la música simfònica als obrers de les fàbriques, pagesos i estudiants. Enguany se celebra el centenari d’aquest projecte orquestral que va connectar amb força a Barcelona en el circuit internacional de la música simfònica i que va tenir una activitat trepidant fins a la seva dissolució en plena Guerra Civil. La celebració del Centenari de l’orquestra Pau Casals se celebrarà els anys 2020-2021, amb concerts, exposicions, debats i activitats culturals.

Pau Casals, un nom universal en el món de la música

Pau Casals i Defilló (El Vendrell, 29 de desembre de 1876. Puerto Rico, 22 d’octubre de 1973) és un dels grans noms de la música universal, amb una biografia i un llegat artístic i humanístic que expressa un compromís profund entre la música, la pau i la dignitat de les persones. És, a més, un dels noms més universals de la cultura catalana, que considerava que no es podia separar la música de la vida.

El seu reconeixement es viu a tot el món, especialment als Estats Units, Puerto Rico, Alemanya, Àustria, Bèlgica, Espanya, França, Japó, i per descomptat a Catalunya. Festivals, centres culturals, competicions musicals, sales de concert, centres culturals, biblioteques, escoles, places i carrers porten el seu nom, i són testimoni de la gran empremta d’aquest català universal.

Considerava la música com l’expressió del millor de la humanitat, i la va contraposar sempre a la guerra. Va ser

un music “total”, en el que el virtuosisme i l'excel·lència artística van anar sempre aparellades amb el treball diari, i la seva exaltació de l'estudi i l'esforç per a l'aprenentatge permanent.

Va ser el violoncel·lista més important del seu temps, va revolucionar la tècnica interpretativa impulsant les possibilitats del violoncel com a instrument solista. Va ser també un gran director d'orquestra que va ser convidat a dirigir algunes de les formacions més importants del món. L'any 1920 va crear la seva pròpia orquestra simfònica a Barcelona. La seva dimensió com a compositor és menys coneguda, però no menys important. Té un repertori molt interessant, i una de les seves obres més conegudes, l'oratori “El Pessebre” va ser el seu estendard d'una croada internacional en favor de la pau i els drets humans en plena guerra freda que va marcar la seva darrera etapa vital, de

1960 a 1973. Van ser més de setanta concerts a quaranta ciutats de tot el món. Dos mesos abans de la seva mort, dirigia el Pessebre a Jerusalem. El seu periple internacional dirigint l'oratori va ser una mostra més de la intensitat i energia de la seva activitat fins a l'últim moment.

Al seu llegat artístic com a músic excepcional se li uneix el seu compromís amb la pau, la democràcia i els drets humans. Sempre va ajudar als necessitats i va mantenir una relació de coherència vital amb les seves conviccions i valors. Es va negar a interpretar a la Rússia comunista al saber de les persecucions polítiques. De la mateixa forma, es va negar a tocar a l'Alemanya Nazi després de l'ascensió al poder d'Adolf Hitler. Va ajudar a centenars de milers de refugiats espanyols dels camps de concentració al sud de França, i es va exiliar voluntàriament a França i posteriorment a Puerto Rico mantenint el seu compromís de no tornar fins que Espanya fos de nou una democràcia. El 24 d'octubre de 1971, en la que va ser la seva tercera visita oficial a l'Assemblea General de Nacions Unides, va dirigir la interpretació de l'Himne que el Secretari General U-Than li havia encarregat, i en finalitzar el concert li va ser concedida la primera medalla de la pau de l'ONU.

El seu virtuosisme amb el violoncel, la composició i la direcció orquestral, i el seu compromís amb la pau i la dignitat de les persones van formar part

Pau Casals dirigint un assaig del Festival de Puerto Rico, c. 1965. Autor: Arthur Grossman. Fons Pau Casals.

inseparable de la seva trajectòria artística d'una vida que va viure amb intensitat i vigor sorprenent fins a la seva mort el 22 d'octubre de 1973 a Puerto Rico, als 96 anys d'edat.

Un músic extraordinari

Pau Casals va néixer en el si d'una família modesta al Vendrell (Tarragona), al 1876. El seu pare, organista, i especialment la seva mare, Pilar Defilló, van ser decisius en la seva carrera professional. Al costat del piano del seu pare, va créixer amb música i la va incorporar com a expressió natural des de la seva infància. Als cinc anys va començar a estudiar piano, violí i flauta amb el seu pare. Als sis anys va realitzar la seva primera composició. De petit demanava tocar l'òrgan que el seu pare interpretava a l'església parroquial del Vendrell, un magnífic òrgan de Ludwig Scherrer de 1777. Als nou anys d'edat va arribar el moment esperat. Més tard es va iniciar amb el violoncel al Vendrell, continuant els seus estudis en el Conservatori de Barcelona amb el professor Josep Garcia. Isaac Albéniz el va sentir interpretar al Cafè Tost de Barcelona, i impressionat, va redactar una carta per al comte Guillem de Morphy, conseller privat de la Reina Maria Cristina d'Àustria. Gràcies a la seva intervenció, la reina li va donar una audiència per a escoltar al jove violoncel·lista. Fascinada per la interpretació del jove Casals, la reina li va concedir una beca que li va permetre estudiar al conservatori de Madrid amb

el professor Jesús de Monasterio. Van ser dos anys decisius en la seva carrera artística i personal. Va establir una relació d'estima i admiració amb la reina, a qui va considerar com una segona mare, i d'amistat amb un joveníssim Alfons XIII.

Al 1897 va coincidir a Barcelona amb Camille Saint-Saëns i es va integrar al quartet de corda Crickboom.

Al 1899 Pau Casals va viatjar a París convidat per la soprano nord-americana Emma Nevada amb qui va interpretar en concerts a París i Londres. Va interpretar al Crystal Palace i en un concert privat per a la reina Victòria d'Anglaterra. El mateix any va debutar amb el cèlebre director Charles Lamoureux en un concert que va ser la seva confirmació com a músic excepcional. A partir d'aquest moment el seu reconeixement artístic seria imparable.

Cèlebre ja a les principals sales de concert d'Europa, va realitzar el seu primer viatge als Estats Units al 1901 amb gran èxit en una gira que es va estendre fins al 1902. Al 1903 va interpretar en les principals ciutats d'Amèrica del Sud, i el 1904 va ser convidat per a interpretar a la Casa Blanca pel president Theodore Roosevelt. Molts anys després, l'11 de novembre de 1961, va ser convidat per segona vegada a la Casa Blanca per interpretar en un concert ofert pel president John F. Kennedy.

El 1906 va crear el trio Cortot-Thibaud-Casals. Els concerts a Londres i altres ciutats d'Anglaterra, Sant Petersburg, Moscou, Viena, Budapest van formar part de les seves gires habituals.

El 1914 es va establir a Nova York, i es va casar amb la soprano Susan Metcalfe i va residir als Estats Units fins a finals de 1919. Allí va desenvolupar una activitat musical molt intensa, mantenint les seves connexions i compromisos internacionals.

La passió de Pau Casals per a dirigir havia estat sempre present, però la seva carrera com a solista no li va permetre desenvolupar-la en tota la seva dimensió. Com ell mateix reconeixia, havia estat molt feliç tocant el violoncel, però no li produïa una satisfacció completa. Per a Casals, l'únic instrument sense limitacions era l'orquestra.

«Si fins ara he estat feliç tocant el violoncel, quina felicitat quan tingui el major de tots els instruments, l'orquestra!» va dir en una ocasió.

Als 17 anys va dirigir els primers assajos de “Maria del Carmen” d'Enric Granados.

Al 1908, quan tenia 31 anys, es va iniciar de debò com a director d'orquestra, a París, amb l'Orquestra Lamoureux. La primera obra que va dirigir va ser la Cinquena simfonia de Beethoven. Després, va ser director convidat a tot el món de manera regular.

Al 1919, després de deixar la seva residència a Nova York, es va establir a Barcelona. Afectat pel drama humà que va suposar la I Guerra Mundial, es va concentrar en dos objectius principals: la creació d'un projecte simfònic i el compromís social de la música.

Malgrat la popularitat i alt nivell del cant coral, i a les institucions de prestigi com el Gran Teatre del Liceu, creat el 1847, l'Orfeó Català i el Palau de la Música

Pau Casals a Nova York. 1919.

1919. De Nova York a Barcelona. Els dos principals objectius de Pau Casals

El virtuosisme interpretatiu de Casals amb el violoncel va ser la primera de les seves dimensions artístiques a ser reconegudes. S'unia un talent innat amb l'estudi i la dedicació d'un home que va ser meticulós i constant en l'ordre, l'estudi diari i el treball ben organitzat.

Catalana, només existien dues orquestres que desenvolupaven una activitat de caràcter estable: l'Orquestra del Gran Teatre del Liceu i l'Orquestra Simfònica de Barcelona, patrocinada per l'ajuntament. Casals volia col·laborar en la millora de la qualitat de la música simfònica a Barcelona.

Al 1919, a la seva arribada a Catalunya, el músic ja acumulava una carrera com a solista internacional plena d'èxits i un reconegut prestigi com a director d'orquestra. Havia dirigit moltes formacions simfòniques, d'entre les que podem citar la London Symphony Orchestra, la New York Symphony Orchestra, l'Orquestra Nacional Txeca, l'Orquestra de la BBC, o l'Orquestra Simfònica de Viena.

1920. La creació de l'Orquestra Pau Casals

Casals va plantejar el projecte de creació d'una formació simfònica de qualitat. Si inicialment confiava a rebre la col·laboració de les institucions i entitats musicals, i el suport de mecenes, va descobrir ràpidament com el seu projecte no obtenia el suport i la complicitat artística que va imaginar. Per aquesta raó, va decidir seleccionar ell personalment als músics i finançar personalment l'orquestra a la qual va posar el seu nom. Va comptar també amb el suport econòmic d'un petit grup de mecenes. Però malgrat les dificultats

inicials que va comportar no tenir el suport públic i institucional que Casals havia imaginat, en només tres anys, i gràcies a la qualitat i a l'èxit artístic, popular i internacional de l'orquestra, la situació financera va permetre el desenvolupament i consolidació del projecte amb una activitat frenètica, que permeten comprendre l'impacte musical i social de l'orquestra.

Va crear un equip promotor amb persones molt capacitades i compromeses amb el projecte com Soldevila, Carles Vidal-Quadras, Jeroni de Moragas, Felip Capdevila, Josep de Montoliu, Josep Andreu Miralles i Joaquim Pena. Després, serien especialment Joaquim Pena, Felip Capdevila i Francisca Vidal.

Amb la col·laboració especial del seu germà Enric Casals, primer violí, i Bonaventura Dini com a primer violoncel i més de vuitanta músics, l'Orquestra Pau Casals va interpretar el

Pau Casals dirigint un assaig de l'Orquestra Pau Casals al Palau de la Música Catalana. Autor: Pérez de Rozas. 1934. Fons Pau Casals.

seu primer concert el 13 d'octubre de 1920 al Palau de la Música Catalana.

Al llarg dels 17 anys d'activitat simfònica, l'Orquestra Pau Casals va interpretar 370 concerts. Cada any presentava dues sèries de deu concerts a la primavera i a la tardor.

El repertori incorporava principalment obres de Bach, Beethoven, Vivaldi, Reger, Saint-Saëns, Arnold Bax, Ernest Bloch, Enesco, Béla Bartók, Richard Strauss, Gustav Mahler, Zoltán Kodály, Prokófiev, Webern, Schönberg, i de compositors catalans com Garreta, Granados, Albéniz, Millet, Cassadó, Enric Morera, Robert Gerhard, entre altres.

Durant els disset anys següents l'orquestra va ser dirigida pels millors noms del moment i van participar grans artistes de renom internacional que van passar a formar part del repertori de solistes habituals de l'Orquestra Pau Casals.

El segon gran objectiu de Pau Casals era el compromís de la música amb les persones. La vinculació de l'Orquestra Pau Casals amb "l'Associació Obrera de Concerts" també promoguda per Casals, van permetre el desenvolupament d'una activitat de proximitat i compromís social, que unida a l'excel·lència artística dels concerts, els programes, els directors i solistes convidats, permeten entendre la singularitat del projecte.

Un altre reflex de la personalitat Casals i de la filosofia i valors que va impulsar, va ser la decisió de centrar l'activitat de l'Orquestra a Barcelona, rebutjant les gires internacionals per a centrar-se en concerts oferts a poblacions principalment de Catalunya. Això hauria estat una font d'ingressos important, però no encaixava amb el compromís de fer arribar la música simfònica de qualitat no sols a la burgesia urbana i públic interessat, sinó als obrers de les fàbriques, els pagesos, els estudiants.

Una de les poques ocasions en les quals Pau Casals va acceptar una invitació per a viatjar a un altre país va ser en 1923. L'Orquestra Pau Casals va ser convidada per a oferir uns concerts centrals en el programa inaugural els VIII Jocs Olímpics de París, l'any 1924. Van ser tres concerts. Dos als Camps Elisis i un a l'Ajuntament de París.

La premsa internacional i les publicacions especialitzades es van fer ressò de la qualitat i del rigor en la selecció d'obres i autors, sumant el classicisme i nous valors, amb interpretacions brillants magníficament dirigides. Aquestes interpretacions van tenir un ressò extraordinari i van marcar un abans i un després en la trajectòria de l'orquestra.

Excel·lència musical, prestigi internacional i popularitat local

Malgrat les dificultats de l'època, i els efectes de la dictadura de Primo de Rivera en la vida cultural i musical de Catalunya, l'embranchida de l'Orquestra va continuar amb força. Amb l'adveniment de la República, l'Orquestra Pau Casals va incrementar la seva activitat. Es van multiplicar els concerts fora de Barcelona, i en moltes ocasions tenien un caràcter benèfic per a finançar projectes socials, hospitals, asils, etc.

La popularitat de l'orquestra, i el prestigi i estima popular de Casals va aconseguir

Noms molt importants de la música van ser convidats a dirigir l'orquestra o participar com a solistes: Richard Strauss, Vincent d'Indy, Eugène Ysaÿe, Arnold Schönberg, Igor Stravinski, Max von Schillings, Artur Honegger, Serge Koussevitzki, Franz Schalk, Ildebrando Pizetti, Adrien C. Boult, Alfred Casella, Alexandre Tansman, Anton Webern, Hans Winderstein, Pierre Monteux, Eduard Morike, Alexander von Zemlinsky, Julius Prüwer, Emil Cooper, Oscar Fried, Antoine Fleischer, Clemens Kraus, Paul Paray, Adam Szpák, Ciril Slavinski, Heinrich Laber, Georges Georgesco, Georg Sebastian, Louis Hasselmans, Alfred Cortot, Manuel de

Falla, Joaquín Turina, Ernesto Halffert i Enrique Fernández Arbós, Joan Balcells, Volkmar Andreae, Fritz Busch, Georg Darmstadt, Antonio Guarnieri, Otto Klemperer, Erich W. Korngold, Gustavo Pittaluga, Georg Sebastian, Aleksander Ransman, Donald

Francis Tovey, Albert Wolff, Enric Morera, Joan Lamote de Grignon, Joaquim Cassadó, Lluís Millet, Joan Manén, Jaume Pahissa, Francesc Pujol, Baltasar Samper, Robert Gerhard, Enric Casals, Gaspar Cassadó, Eduard Toldrà, Josep Barberà...

Concert de l'Orquestra Pau Casals al Palau de la Música Catalana, Barcelona, Espanya. Amb Pau Casals director d'orquestra i el violinista Eugène Ysaÿe de solista. Abril 1927.

el seu màxim nivell. A més, Casals va participar assessorant les institucions públiques per a impulsar la l'activitat i la divulgació musical. En definitiva, treballant per a incrementar la qualitat artística i acostant la música a tots els nivells de la societat.

Paral·lelament al projecte de l'Orquestra, Casals va impulsar al juliol de 1925 la creació de l'Associació Obrera de Concerts, una entitat civil autogestionada pels obrers amb l'objectiu de facilitar l'accés de les classes populars a la mateixa música extraordinària que l'Orquestra Pau Casals ofería a les classes més acomodades. Els socis pagaven una quota simbòlica, i l'Orquestra Pau Casals ofería sis concerts gratuïts a l'any.

Pau Casals dirigint l'Orquestra Pau Casals, al concert popular celebrat a la Plaça Nova del Vendrell, Tarragona, Espanya. 10 de juliol, 1927. Foto: Güixens. Fons Pau Casals

El 8 de novembre de 1925 va tenir lloc el primer concert en el Teatre Olympia de Barcelona, que estava ubicat en ple Paral·lel, a la Ronda de Sant Pau número 27, i tenia una capacitat per a 6.000 espectadors. A partir de 1926, va començar la temporada estable que es concentrava bàsicament a la primavera i a la tardor. La iniciativa va ser un èxit i els anys següents l'associació va arribar a tenir molts socis amb seccions a tota

Catalunya, una biblioteca, un cor, una escola de música, una orquestra d'aficionats pròpia i una revista musical anomenada "Fruïcions". L'associació va organitzar, durant els seus onze anys d'existència, 126 audicions, entre concerts simfònics, música de cambra i recitals.

En una Catalunya de 2,3 milions de persones (amb una esperança de vida de 42 anys, i les condicions socioeconòmiques de la dècada dels anys vint i trenta), en poc més de deu anys de concerts es van ocupar unes 300.000 localitats. Aquesta dada ajuda a entendre la magnitud i abast popular de l'Orquestra Pau Casals.

La Guerra Civil: El final de l'Orquestra Pau Casals

El dia 18 de juliol de 1936, l'orquestra estava assajant al Palau de la Música Catalana la Novena Simfonia de Beethoven per a participar en la inauguració de l'Olimpíada Popular de Barcelona, que s'havia organitzat en protesta pels Jocs Olímpics de Berlín, sota el règim nazi. L'alçament militar i l'inici de la guerra van provocar l'anul·lació de l'assaig i del concert, i al poc temps, la fi de l'orquestra.

La Guerra Civil Espanyola i el triomf del règim franquista van ofegar tota esperança de renaixement del projecte. Casals es va exiliar a Prada de Conflent,

al sud de França. Els músics de l'orquestra van fugir, es van exiliar, van morir o es van apartar de la carrera musical. Però el record de l'enorme impacte artístic d'aquest projecte i la continuïtat d'un reduït nombre de músics que es van incorporar principalment en la banda municipal, ja en la postguerra, van mantenir l'esperança de recuperar l'esplendor que va aconseguir Casals amb el seu projecte.

2020. El Centenari de l'Orquestra Pau Casals: Record, homenatge i connexió històrica

En el moment d'escriure aquest resum sobre la història de l'Orquestra Pau Casals, amb motiu del seu centenari, el món està patint una pandèmia de COVID-19, que ha provocat la cancel·lació i reprogramació del programa musical i cultural que estava previst. Fa cent anys, quan Casals arribà a Barcelona, el món patia una altra pandèmia terrible: la mal anomenada "grip espanyola", que coincidí amb la dura postguerra de la I Guerra Mundial.

A part dels concerts que estaven programats celebrar a la Sala Pau Casals de l'Auditori de Barcelona, amb l'Camerata Salzburg, el 19 de juny, The Orchestra of the Age of Enlightenment, el 21 de juny, i l'Orchestre de Paris el 22 de juny, i que en aquests moments estan essent re-programats, una nova edició

de "Diàlegs amb Música" dedicada a l'Orquestra Pau Casals està prevista pel 27 d'octubre d'enguany. Es manté la data del concert homenatge a l'Orquestra Pau Casals, el mateix dia i al mateix lloc, cent anys després, amb l'Orquestra Camera Musicae, dirigida pel mestre Salvador Mas.

A més, el 24 i 27 de novembre de 2020 s'inaugurarà una exposició en el Museu Pau Casals del Vendrell, i en el Museu de la Música de Barcelona, respectivament.

Donant suport a aquesta commemoració s'ha creat un Comitè d'Honor de més de trenta personalitats del món de la música encapçalat per Zubin Mehta, Simon Rattle, Jordi Savall, Josep Pons, Antoni Ros Marbà, Murray Perahia, Kazushi Ono, Pinchas Zucherman, Leon Fleisher, Juanjo Mena, Marin Alsop, Louis Langrée i altres grans músics, que conviden a les institucions musicals, festivals i músics de tot el món a recordar el gran projecte de Pau Casals.

Jordi Pardo

Director General de la Fundació Pau Casals